

Från komplikation till komplexitet

av Bengt-Åke Wennberg

I SvD 18 april 2015 refereras [Loretta Napoleoni](#) som är aktuell med en bok om Islamiska staten. Loretta Napoleoni konstaterar i sin bok att de västliga ledarna och massmedia reducerar och förenklar den komplexa verklighet i vilken vi lever så att det som händer blir obegripligt. De vansköter därför sina uppdrag. Det gäller såväl utrikespolitik, ekonomi som inrikespolitik. Vi befinner oss enligt henne i en historisk övergångsfas som rundar sig i de sociala systemens komplexitet, men ledarna i väst har inget begrepp om detta, säger hon illusionslöst.

I min föregående blogg illustrerade jag med hjälp av World Value Study den historiska övergångsfas, som jag tror hon menar. Jag hävdar utifrån denna undersökning att vårt administrativa tänkande har blivit föråldrat. Detta skapar omfattande störningar i "The World Order". Dessa störningar leder oss in i en dramatisk brytningstid som liknar den som fanns före de båda världskrigen. En kort titt på försvarsdebatten i TV visar, om jag och Napoleoni har rätt, att dagens politiker har lång väg att gå, innan de förstår det nya scenario vi nu är mitt uppe i. Åter till Loretta Napoleoni.

Abu Bakr al-Baghdadi, som utropat sig som kalif för den Islamiska Staten, håller på att rita om den nuvarande kartan för statsbildningar i Mellersta Östern på samma sätt som Hitler och Mussolini på sin tid försökte rita om kartan för Europa, och som en revanschsugen Putin nu också försöker göra i Baltikum. Detta gäller också Kina, Turkiet, Libanon och Syrien.

Islamiska staten bröt förra året gränsen mellan Irak och Syrien – en kolonial skapelse efter första världskriget. Terrorgruppens ambition är att utvidga al-Baghdadis så kallade kalifat långt vidare. Han hämtar sin inspiration ur arabvärldens guldålder för tusen år sedan, under abbasidernas kalifat i Bagdad, men har ett nutida statsbyggarprojekt i sikte.

På samma sätt som Putin vill återskapa sovjetmakten, och dess totalitära samhällsskick, så vill Baghdadi bryta vår tids sekularism, det vill säga lagstiftarnas frihet från religiösa påfund. Baghdadi vill återge den religiösa makten dess rättmätiga statliga jurisdiktion. Denna önskan förenar alla människor i islam, även om de strider om den "rätta" läran, precis som vi kristna gjorde under trettioåriga kriget. Det som gjort al-Baghdadis moderna jihad så mäktig under relativt kort tid är just att han har lyckats i sitt nationsbyggande, säger Loretta Napoleoni.

USA:s många militära ingripanden i Mellanöstern, deras brist på moralisk resning, liksom västs stöd till arabvärldens auktoritära regimer, har bidragit till att många troende ger ett sådant islamskt statsbyggande sitt stöd, påpekar hon. Att Mellanösterns stater leds av oligarker som förtrycker sin befolkning, och som vägrar ge efter för arabiska vårens krav på en "renlärig" islam, har gett Islamiska staten vind i seglen. Bakgrundshistorien, som den berättas av henne och många andra, är inte svår att förstå.

Men vad är det då vi i västerlandet inte har fattat, som gör systemskiftet så dramatiskt, och som gör att vi och våra ledare, precis som inför starten av de två världskrigen, känner oss så vanmäktiga inför denna utveckling? Svenska politiker, som under många år har avrustat Sverige och trott på fredens rike, stirrar nu yrvaket på vad som händer i världen. Flera av dem tror inte sina ögon.

En viktig pusselbit för att förstå västvärldens törnrosasömn fick jag genom att lyssna på Anders Ekholm, VD på Institutet för framtidsstudier, som invigningstalade på Arbetsterapiforum i Göteborg häromdagen. Han började sitt inledningstal med att visa hur David Snowden – alltså inte han som sitter i Ryssland, utan en namne – har analyserat skillnaden mellan komplikation och komplexitet.

Det slog mig då att törnrosasömnerna uppstått eftersom vi i västerlandet ersatt religionen som referenspunkt med en vetenskapssyn som gör att vi tittar på förloppen i samhället och världen som om de vore lineära och komplicerade när de egentligen är icke-linjära och komplexa – och ibland till och med kaotiska.

Skillnaden mellan komplikation och komplexitet har sedan länge diskuterats inom naturvetenskaperna och har där lett fram till en revolution i synsättet på god vetenskap. Resonemangen har emellertid ännu inte drabbat samhällsvetenskaperna och därmed heller inte påverkat de – exempelvis våra politiker – som vi har utsett att hantera den övergångsfas vi nu är inne i. Därför sover de gott.

Tillbaka till David Snowden:

Lineära förlopp styrs av enkla lagbundenheter. Det ena leder till det andra och när man väl förstår sambanden så är valen av åtgärder enkla och självklara. På denna grund vilar huvuddelen av all vetenskap som bygger på evidens. Det handlar om att finna sambanden, diagnostisera, kategorisera, åtgärda och följa upp. I stort styrs hela vårt industriella samhälle av denna tankefigur. Anders Borg var fena just på detta tänkande.

Komplicerade förlopp genereras av många samtidigt verkande mekanismer. Det finns visserligen lagbundenheter men de olika faktorerna och komponenterna påverkar varandra under förloppet så att man inte kan urskilja en enda möjlig åtgärd eller lösning som den ”bästa”. Det finns många olika åtgärder som skulle kunna påverka förloppet men alla är inte lika lämpliga eller lika bra. Därför handlar det om att utforska, analysera, begripa, välja åtgärd, följa upp och lära sig mer om vad som händer och har hänt. Här finner vi dagens budgetförhandlingar. Men komplikationen gör sådana analyser allt svårare och osäkrare. Nu pratar man därför allt mer om professionalism. De professionella tar över makten. Skolforskare bestämmer skolpolitiken.

Komplexa förlopp karaktäriseras av att de genereras av aktörer som har stor frihet och som inte är bundna av bestämda restriktioner. Det handlar således om förhållanden där de enskilda aktörerna – det kan vara allt från elektroner till människor – frigjort sig från sin bundenhet. När det gäller fysiska förlopp handlar det exempelvis om tillstånd som kännetecknas av ett överskott av energi. I tillstånd med frigjorda och allt mer autonoma aktörer skapas förloppet inifrån av de aktiva aktörerna själva snarare än av påverkan utifrån. När förloppet framskrider förändrar det förutsättningarna på ett sådant sätt att det uppstår nya förhållanden och begränsningar. Förloppet är

irreversibelt. Floden skapar en fåra genom vilken vattnet fortsätter att flyta. Skeendet får därför ett "minne". Förloppet ordnas och får sin karaktär både genom detta minne och genom de framtida möjligheter som samtidigt öppnar sig genom att det blir som det blir. När det gäller att påverka komplexa förlopp handlar det om "sensemaking" – det vill säga att förstå meningen med det som händer – välja lämpliga interventioner i det som pågår, pröva dem i praktiken, följa upp om skeendet ändrar riktning och förstå vad som i så fall hänt och eventuellt efteråt finna interventioner som förebygger att oönskade förlopp inte återuppstår. Resonemang som tar hänsyn till komplexiteten saknas emellertid helt i den offentliga debatten. Därmed förloras tilliten till "de som bestämmer".

Kaotiska förlopp uppstår när det saknas begränsningar, och då varje händelse förstärker den tidigare så att förloppet hela tiden växer i styrka. Detta är fallet exempelvis vid en cyklon eller en epidemi. Det är också grunden för alla revolutioner. Kaotiska förlopp stoppas genom att den underliggande kraft som genererar förloppet dämpas eller släcks ut. Därför handlar det om att snabbt agera för att påverka skeendet, snabbt försöka förstå vad som genererar förloppet och snabbt försöka få kontroll över det med alla de medel som står till buds. Kontrollen av ebolaepidemin är ett exempel. Sådana åtgärder görs emellertid i desperation och i panik. Även om de som lyckas hantera kaoset blir hjältar så kan inte sådana åtgärder få stå som modell för långsiktigt lämpliga interventioner i mänskligt liv. Det är denna typ av förlopp som skapar våldsbrott och behov av envåldshärskare.

Kaotiska förlopp leder alltid i slutänden till död och förintelse. All mänsklig samverkan karaktäriseras av komplexa förlopp som skulle kunna övergå i kaos. Därför måste komplexa förlopp kunna hanteras så att de skapar välstånd och hållbarhet – inte kaos och våldsamhet. Precis som Loretta Napoleoni påpekar så är detta i dag inte fallet. Dagens åtgärder skapar – tvärtemot vad man önskar – kaos och oförutsägbarhet och därmed motsatsen till vad man önskar. Så går det, när de som berörs, inte kan hantera komplexiteten.

Det är lätt att se att diktatorer, oligarker och maktfullkomliga ledare trivs just i de kaotiska förlopp som uppstår på grund av denna brist. De kan då spela "hjältar" och genom olika åtgärder – exempelvis genom ett skräckregemente – kontrollera de "oregerliga" människorna. De envåldiga härskarna och förtrycket växer fram just ur det kaos som vi väl känner igen från Weimarrepubliken och mellankrigstiden i Europa.

Demokrati och respekt för mänskliga rättigheter kräver således att vi slutar behandla förlopp som exempelvis migration, arbetslöshet, sjukfrånvaro, fattigdom, som om de vore, visserligen komplicerade men ändå, lineära företeelser. De uppstår och genereras av autonoma människors handlande. De är därför alltid komplexa förlopp.

Vi kan heller inte agera brutalt, med risk att skada varandra, för att få stopp på förlopp vi inte ser som önskvärda. Vi kan inte tillåta oss att institutionalisera sådana åtgärder som bara kan motiveras under krigstider, kriser och kaos. Den enda civiliserade strategin som återstår för oss, när sådana tillstånd står för dörren, är att lära oss att bättre förstå och hantera komplexiteten i de förlopp vi konfronteras med.

Kan ni i era samtal klura ut vilken analysform ni vanligen använder för att samtala och resonera om organisation och sociala skeenden?

Referenser

Hammargren B (2015): "Västvärlden inser inte vad som pågår" SvD 18 april 2015.

<http://www.svd.se/kultur/vastvarlden-inser-inte-vad-som-pagar-4495122.svd>

Ramírez J L (2015): Sekularismen i vår tid. Manuskript.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Ramirez/JLR_49.pdf

Snowden D J och Boone M E (2007): A Leader's Framework for Decision Making. Harvard Business Review. November 2007 pp 68.

<https://hbr.org/2007/11/a-leaders-framework-for-decision-making/ar/1>

<http://www.bengtharry.me/?p=2341>